

Erfgoedwandering

De geheimen van
een Spaansche Stadt...

Berendrecht
Zandvliet
Lillo

DE GEHEIMEN VAN EEN SPAANSCHER STADT...

Ergens ten noorden van de metropool Antwerpen vind je een dorpje terug, verscholen tussen de groene Antwerpse polders en de industriële haven. Enkele kilometers verderop meandert de grens met Nederland.

Het lijkt een rustig dorpje, dat Zandvliet, maar schijn kan bedriegen. Verscholen in de geschiedenis verbergt het de oude geheimen van een Spaanse vestingstad, vertellen de straten over grote oorlogen en een heldhaftige strijd tegen mens én natuur.

Deze wandeling neemt je mee op ontdekkingsstocht doorheen die verhalen en laat je kennis maken met het unieke verleden van dit bijzondere dorp. Laat je charmeren door gezellige pleintjes en ongedwongen straatjes. Geef je ogen flink de kost en laat je onderdompelen in de geheimen van een Spaanscher Stadt...

PRAKTISCH INFORMATIE

“De geheimen van een Spaansche Stadt” is een erfgoedwandering door het dorpje Zandvliet en toont de stille getuigen uit de rijke geschiedenis van de Antwerpse polder.

Volg de route aan de hand van de tekst en de kaart achteraan. Het vertrekpunt van de wandeling is de Botermarkt te Zandvliet en de totale afstand van het traject is ongeveer 2,5 kilometer.

De Botermarkt is vlot te bereiken met het openbaar vervoer. Op wekdagen kan je er terecht via buslijnen 770 en 771 vanuit Antwerpen, tijdens het weekend neem je lijn 770. Informatie en uurroosters vind je steeds terug op www.delijn.be.

Het traject is vlot toegankelijk voor rolstoelgebruikers en kindervagens.

Voor meer informatie over deze erfgoedwandering kan je altijd terecht bij:

vrijtijdscentrum De Schelde

tel. 03 298 27 30

vrijtijdscentrumDeSchelde@stad.antwerpen.be

DE SPAANSCHE STADT...

De Botermarkt is het kloppende hart van het dorpje Zandvliet.

Waar we nu de lindebomen rond ons vinden, heerste er eeuwen geleden een serieuze bedrijvigheid. Zandvliet was in de 17de eeuw immers de meest noordelijke vestingstad van de Spanjaarden.

Op de hoek van de Botermarkt vinden ze zelfs nog één van de originele 'bornputten' terug. In 1868 werd op deze waterput een gietijzeren pomp geplaatst, waardoor de bekende 'minnepomp' zich kenmerkt door de typische meisjesfiguur bovenaan.

We laten de verkwikkende schaduw van de lindebomen voor wat ze is en slaan achteraan het marktplein de Spaansemolenstraat in. De molen zelf is allang verdwenen, maar laat een rijke geschiedenis achter. Je vond hem al terug op de Zandvlietse verdedigingswallen in de zestiende eeuw...als stille getuige van het polderleven tot hij uiteindelijk gesloopt werd in de jaren '20 van de vorige eeuw.

ZOALS DE KIEVIT FLUIT...

De inwoners van de vesting Zandvliet kenden woelige tijden...het dorp was immers het decor van heel wat veldslagen.

De guitige knaap met z'n fluit, die de "Flierefluiter" heet, die we in dit straatje ontmoeten visualiseert de woelige geschiedenis van het dorp. Hij spiegelt de zorgeloze levenswijze van de kievit aan het leven in het dorp en bezorgt de Zandvlietenaren enigszins spottend hun bijnaam: Kieviten. De 'Flierefluiter' draagt een gelapte broek, loopt steeds op schoenen die dringend aan herstelling toe zijn en heeft steevast een katapult op zak.

Want in die contreien wist je maar nooit...

MET DE BLIK OP DE TOEKOMST...

We lopen de Spaansemolenstraat verder uit en vinden nog meer symboliek rechts op de Zandvlietse Varkensmarkt. Dit recent heraangelegde pleintje springt meteen in het oog door de moderne waterpartij die hier domineert en de gezellige sfeer die het uitstraalt.

Toch gaat onze aandacht hier uit naar het metalen beeldhouwwerk op het plein. Dit kunstwerk van de hand van kunstenaar Rudi Devoght, "Een stevige verwantschap bij de Schelde", werd volledig opgebouwd uit oude handwerktuigen die door de bewo-

ners van Berendrecht, Zandvliet en Lillo gedoneerd werden. De kronkelende kolom symboliseert de Schelde, de grillige levensader van de Antwerpse polders. Berendrecht, Zandvliet en Lillo zijn vereeuwigd als man, vrouw en kind, de blik vol vertrouwen op de toekomst gericht.

Ga zeker ook eens op zoek naar de rat, de kievit en de krab. Deze drie dieren staan namelijk symbool voor de spotnamen van respectievelijke Berendrecht (de ratten), Zandvliet (de kieviten) en Lillo (de krabbenvangers).

‘T BERGSKE VAN SPINOZA

Wanneer we de Spaansemolenstraat achter ons laten kruisen we de Begijnhoeve.

In de volksmond wordt deze straat ook wel de “Kattenwal” genoemd. We staan hier dan ook op de oude vestingwallen van de ‘Spaansche Stadt’ Zandvliet.

De straatnaam verwijst naar de ‘stormkatten’: verplaatsbare aanvalstorens waarmee de belegeraars onder beschutting de vestinggrachten konden benaderen.

We lopen nu een smal voetpaadje in, ‘t Bergske Af, en slaan op het einde van dit straatje rechtsaf, de Conterschep in.

De Spaanse veldheer begon in 1622 met het uitbouwen van wallen en verdedigingslinies rondom het dorpje Zandvliet. Ambachtslui en werklieden worden aangetrokken uit een wijde omgeving en de werken nemen maar liefst vijf jaren in beslag.

Het dorpje Zandvliet groeit onder Spaans bewind uit tot een heuse vesting, maar alle verdedigingswerken mochten niet baten.

In 1628 veroveren de Staatsen uit Nederland Zandvliet op de Spanjaarden, die er een jaar lang over doen om hun eigen vesting terug te winnen.

HET STAAT IN DE STERREN GESCHREVEN...

De vesting Zandvliet is allang verdwenen en in de loop der tijden omgebouwd tot het charmante dorpje dat we vandaag kennen.

Toch zijn er nog heel wat stille getuigen van de Spaanse overheersing. Zo ontwaren we vandaag nog de zevenpuntige ster in het stratenplan van Zandvliet, de overblijfselen van de verdedigingswallen rondom het dorp.

Ook heel wat straatnamen herinneren aan deze woelige tijden: de Zuidvest, de Noordvest en ook de Conterscherp, waar we momenteel wandelen. De naam Conterscherp is afgeleid van het Franse “Contr’escarpe”, een verwijzing naar de steile buitenhellingen van de voormalige vestinggracht. (escarpe=binnentalud)

VREEMDE VOGELS...

Op het einde van de Conterscherp slaan we rechtsaf De Keyserhoeve in en steken deze drukke straat over, tot we op onze linkerzijde het kleine straatje Walenhoek ontdekken. Naast Spaanse soldeniers waren in Zandvliet ook heel wat huursoldaten gelegerd.

De Walenhoek, waar we inslaan, ademt met z'n kleine straten, karakteristieke schikking en dichte bebouwing nog steeds de sfeer van de vesting uit.

Het was dan ook de plek waar heel wat Waalse huursoldaten gekazerneerd waren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat je ook vandaag nog heel wat Fransklinkende namen terugvindt in het bevolkingsregister van Zandvliet. Er leefden heel wat vreemde vogels tussen de kieviten!

DRUKKERS EN KUNSTSCHILDERS...

We volgen rechtsom de oude trambeding van de Walenhoek en slaan vervolgens wat verderop opnieuw rechts in. Zo komen we opnieuw op De Keyserhoeve uit.

Het 'Sint-Gertrudisputje' of kerkeputje springt in het oog wanneer we de kerk naderen. Dit smeedijzeren kunstwerk van drie meter hoog werd in analoge stijl met de Quinten Metsijsput op de Handschoenmarkt te Antwerpen opgebouwd en werd aan Zandvliet geschonken door Jozef Nuyts, een telg uit een vooraanstaande Antwerpse drukkersfamilie.

Maar de drukkunst is niet de enige kunstzinnige band die Zandvliet verbindt met de grootstad. De Keyserhoeve, de hoofdstraat van Zandvliet die we net kruisten, dankt zijn naam aan de kunstschilder Nicasius De Keyser.

Nicasius, geboren te Zandvliet in 1813, werd als schilder beïnvloed door het neoclassicisme van Louis David en behaalde al snel heel wat successen met zijn schilder- en tekenwerk.

Van 1855 tot 1879 was hij directeur van de Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen en hield hij zich vooral bezig met de portretkunst.

Deze zoon van Zandvliet gaf trouwens niet alleen zijn naam aan De Keyserhoeve, maar ook aan die andere bekende winkelstraat in de Antwerpse binnenstad.

DE BURGEMEESTER EN DE HERBERG...

We houden de kerk aan onze linkerkant en lopen wat verderop linksom opnieuw de Spaansemolenstraat in. In nummer 16 vinden we hier het voormalige gemeentehuis van het dorp Zandvliet, dat gebouwd werd in 1876. Voordien vergaderde het gemeentebestuur noodgedwongen in één van de lokale herbergen.

Vandaag behoort Zandvliet tot het Antwerpse district Berendrecht-Zandvliet-Lillo en wordt het voormalige gemeentehuis gebruikt voor culturele, protocollaire en districtsactiviteiten.

Niet geheel een onlogische keuze, want binnenin zijn maar liefst drie werken van kunstschilder Nicasius De Keyser te bewonderen.

Bovenaan het gebouwtje vinden we één van beide wapenschilden van Zandvliet terug: een zilver wapenschild met een gegolfd dwarsbalk van lazuur (blauw); symbool voor de Schelde.

Het andere schild, twee zilveren leliestengels en zilver kruis op een wapenschild van keel (rood) werd pas later toegekend aan het dorp en verwijst naar de Sint-Michielsabdij, waartoe Zandvliet behoorde.

AAN DE KAAK GESTELD...

Aan het eind van de straat leunt een stevige beuk tegen het kerkhof aan. Tussen de wortels van deze reus vinden we een uniek stukje Zandvliets erfgoed dat vaak over het hoofd gezien wordt door argeloze voorbijgangers.

De zevenhoekige arduinen steen is een restant van de originele 'kaak', een schandpaal waar lichte vergrijpen moesten uitgeoet worden.

Later werd deze plek gebruikt door de veldwachter om er na de hoogmis de gemeentelijke verordeningen voor te lezen en de inwoners van Zandvliet te informeren over allerhande zaken.

De toespraak van de veldwachter eindigde dan ook altijd stevast met de woorden: "Men zegge het voort!"

TUSSEN SCHELDE EN POLDER...

Tegenover de ingang van de kerk, op de hoek met De Keyserhoeve, vinden we een prachtig gerestaureerde hoeve terug.

Dit is één van de weinig overgebleven typische boerderijen zoals er heel wat van terug te vinden waren in de Antwerpse polders.

De Dictushoeve dankt haar naam aan Benedictus van de Maegdenbergh, de laatste uitbater van deze boerderij én tevens laatste overleden burgemeester van het dorpje Zandvliet.

We lopen opnieuw rechts De Keyserhoeve in en ontdekken ongeveer halfweg de tuinafsluiting van de Dictushoeve een gedenksteen.

MALLE NOSTRA PELLE

Deze gedenkplaat is een verwijzing naar de hoogste waterstand tijdens de overstroming van 1953 die de polder blank zette.

Deze overstroming was trouwens geen éénmalige gebeurtenis, Zandvliet werd doorheen de geschiedenis vaak getroffen door watersnood. Meermaals gebeurde het zelfs dat het water dertig tot veertig jaar op het land bleef staan. Zo zijn er in Zandvliet overstromingen geweest in 1239, 1272, 1274, 1277 en 1283.

Bij de overstroming van 1277 werd het Land van Saeftinghe gans door het water verzwolgen. De storm van 1283 was een van de geweldigste welke ons dorp ooit heeft meegemaakt. De Zandvlietse Scheldedijk werd op verscheidene plaatsen doorbroken.

Maar niet alleen de natuur was de oorzaak van zoveel watergeweld. Heel wat veldheren in de geschiedenis van Zandvliet lieten de dijken doorbreken om de omliggende terreinen onder water te zetten en de vijand halt toe te roepen.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat wat verderop in deze straat, op het kruispunt, een veldkapel staat waar we lezen: “Malle Nostra Pelle”, wat zoveel wil zeggen als “Bescherm ons tegen de machten van de zee”.

We keren op onze voetstappen terug en volgen De Keyserhoeve opnieuw tot de Botermarkt, waar we onze wandeling begonnen zijn.

NATTE VOETEN, VURIG VERLEDEN

Aan onze linkerkzijde hebben we nu een mooi zicht op de Sint-Gertrudiskerk van Zandvliet, genoemd naar de gelijknamige heilige uit Nijvel uit de 7de eeuw. De kerk is door de eeuwen heen steeds op haar zelfde plaats blijven staan, maar heeft op z'n minst gezegd een bewogen geschiedenis achter de rug. De Bisschop van Kamerrijk benoemt de kapel van Zandvliet in 1124 tot parochiekerk waardoor de gestage uitbreiding kan beginnen. Het zal echter tot 1530 duren eer een zekere Erasmus Schets een toren op de Zandvlietse kerk zet.

Helaas is tegen 1544 de kerk zodanig verwoest dat de afbraak begint en de restanten van de Zandvlietse kerk als fundamenteën worden gebruikt voor het Antwerpse stadhuis.

De nieuwe kerk die wordt opgetrokken is ook geen lang leven beschoren: samen met de omliggende huizen wordt zij volledig in de assen gelegd in 1584.

Het zal tot 1606 duren, met behulp van speciale belastingen op bier en wijn, en door toedoen van de abt van Sint-Michiels, dat de kerk van Zandvliet volledig heropgebouwd wordt.

In de volgende 3 eeuwen (!) is zij aanhoudend het slachtoffer van beschietingen, brand en stormweer.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de kerktoren door het Belgische leger in brand gestoken, zodat hij niet als uitkijkpost kon gebruikt worden door de Duitse bezetter. De toren werd heropgebouwd, maar moest er nogmaals aan geloven tijdens een zware storm in 1990. Gelukkig staat de kerk er vandaag nog steeds, want ze is dan ook zeker een bezoekje waard.

In de kerk zelf vinden we een mooie kruisweg geschonken door Graaf Moretus. Ook het meubilair valt op, met de prachtige preekstoel en de biechtstoelen. Aan het zijaltaar hangt de 'Graflegging van Christus' van Nicasius De Keyser. Aan de oostzijde van de kerk ligt trouwens het grafmonument van dezelfde Nicasius De Keyser.

GANS EN RUITER...

We eindigen onze wandeling opnieuw op de Botermarkt, waar we in het midden van het marktplein een ijzeren zuil vinden.

Deze zuil is afkomstig van de Oude Beurs in de Hofstraat te Antwerpen en is sinds 1868 hier terug te vinden. Op deze plaats vindt jaarlijks rond carnaval het traditionele ganzenrijden plaats.

Dit volksspel, dat waarschijnlijk z'n wortels kent in een offerritueel uit de oudheid, is erg populair in de Antwerpse noorderpolder.

De gans, op voorhand gedood, wordt in een net met de kop omhoog aan de galg gehangen. Terwijl de ruiters onder de galg doordraven, trachten zij de kop van de gans af te rukken. Wie daarin slaagt, wordt tot de koning van de ganzenrijders gekroond. Later op het jaar bekampen de koningen elkaar onderling voor de felbegeerde titel van keizer. Het ganzenrijden gaat steevast gepaard met optochten, muziek en volksfeesten en de inwoners van Zandvliet kijken samen met de inwoners uit de omliggende dorpen elk jaar opnieuw reikhalzend uit naar de lente.

De Spaanse soldeniers zijn verdwenen en met hun de vestingwallen van de 'Stadt Saentvliet', maar ook vandaag nog is de rijke geschiedenis van dit uniek stukje Antwerpen, nooit veraf.

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever: Jan Smets, Antwerpsebaan 140, 2040 Berendrecht

Wettelijk depotnummer: D/2009/0306/162

Teksten: Bart Verdeyen

DISTRICT BERENDRECHT - ZANDVLIET - LILLO

www.berendrechtzandvlietlillo.be
03 289 28 00